

NEKAJ ZNAČILNOSTI SODOBNE SOVJETSKE ETNOGRAFIJE

Slavko Kremenšek

Sovjetska etnografska znanstvena prizadevanja utegnejo zbuditi naše posebno zanimanje predvsem iz dveh razlogov: prvič, sovjetska etnografija ima sorazmerno pomembno mesto v okviru sovjetskega družboslovja, in drugič, sovjetski etnografi si prizadevajo usmeriti svoje strokovno delo na osnovi marksističnih idejno-metodoloških vodil. Za obe navedeni trditvi je značilno, da sta po svoji vsebini in še predvsem glede na svoj razvoj precej zamotani. Zapletenost v poudarjanju mesta etnografske vede je v tem, da so bili po Oktobru v tem pogledu izvedeni različni premiki, ki so mestoma vodili malone v likvidacijo etnografije kot posebne znanstvene discipline. Na to pa se veže tudi vprašanje marksistične idejno-metodološke orientacije v sovjetski etnografiji, na katero so se v različnih obdobjih sklicevali tako zanikovalci kakor zagovorniki samostojnosti etnografije. Ne da bi se na tem mestu spuščali v razpravljanje o upravičenosti takšnih ali drugačnih postavk v sistemizaciji posameznih družboslovnih ved, si oglejmo nekatere značilne poteze sedanje faze v razvoju sovjetske etnografije. Pripomniti je le, da ta faza nikakor ni več nova. Kolikor se niso njena vodila že docela izoblikovala pred drugo vojsko, so kmalu po njej postala sorazmerno jasna in so se kasneje samo še utrjevala. Sedanje stanje ima tako že pečat daljših izkušenj.

V sovjetski etnografski znanstveni teoriji je posebno poudarjena nujnost tesne povezave etnografije z drugimi zgodovinskimi vedami. To se še posebej izraža pri vzgajanju mladih strokovnih kadrov. Moskovska katedra za etnografijo je v sestavu zgodovinske fakultete moskovske državne univerze. Novinci, ki se vpíšejo na to fakulteto, poslušajo v prvem letniku vrsto predavanj, ki so skupna za vse novince. V prvem letniku še ni etnografov, arheologov, umetnostnih zgodovinarjev itd. Od etnografskih predmetov je za prvi letnik predpisan nekakšen pregled obče etnografije in zgodovina predrazredne družbene formacije. Šele v drugem letniku poslušajo študentje, ki so se odločili za specializiran študij etnografije, predavanja iz nekaterih etnografskih predmetov, in sicer fakultativno. Če želijo ostati na katedri, polagajo iz poslušanih predmetov izpite. V nasprotnem primeru si lahko izberejo — po drugem letu dokončno — drugo specializacijo, npr. zgodovino Sovjetske zveze, zgodovino Zahodnih in Južnih Slovanov, zgodovino KPSZ itd. Tisti, ki so na katedri za etnografijo ostali, študirajo nato v tretjem in četrtem

letniku v okviru te katedre tiste etnografske predmete, ki so predpisani za ti dve leti. Splošnejši pregledi so obvezni za vse etnografe. Nekateri specialne tečaje poslušajo študentje po izbiri, toda neko posebno etnografsko specializacijo si mora izbrati vsak študent. Izbirajo etnografijo Vzhodnih Slovanov, etnografijo Afrike, Amerike itd. V petem letu študija pišejo diplomsko delo. To nato zagovarjajo, diplomirajo in dobijo naslov: zgodovinar. Odprta so jim — po zmožnosti — vrata v znanstvene institucije, pa tudi v šolo, da poučujejo zgodovino. Za pouk tega predmeta so usposobljeni kljub etnografski specializaciji. Ves čas študija so kot vsi slušatelji zgodovinske fakultete poslušali tudi v strnjeni obliki osnovne zgodovinske predmete in iz njih polagali izpite. Njihova splošnozgodovinska usposobljenost je ista kakor usposobljenost tistih študentov, ki so se specializirali npr. za zgodovino Sovjetske zveze. Načelo je tukaj jasno tako v okviru splošnozgodovinskega pregleda kakor v okviru etnografije: splošen pregled s specializacijo na nekem ožjem področju. Usmeritvi se nujno dopolnjujeta.

Nakazanemu učnemu načrtu, po katerem vzgajajo v Moskvi mlade etnografe, bi bilo s teoretičnega stališča težko ugovarjati. V praksi zbuja edini pomislek velika obremenjenost slušateljev. Seveda pa se takšen napor obrestuje z rezultati tako teoretičnega kakor praktičnega značaja. Glede zadnjega gre še zlasti poudariti sorazmerno širok profil diplomanta, ki ga, kakor se zdi, ne kaže ožiti niti na širnem sovjetskem ozemlju.

Nadaljnja stopnja v strokovnem usposabljanju izbranih kandidatov je triletna aspirantura pri katedri za etnografijo ali v okviru etnografskega inštituta sovjetske znanstvene akademije. V tem času pripravi aspirant svojo kandidatsko disertacijo, jo brani in prične nato delati v okviru neke etnografske znanstvene institucije. To je lahko poseben oddelek katere izmed republikanskih znanstvenih akademij ali pa osrednji inštitut etnografije sovjetske znanstvene akademije, ki nosi ime Mikluho Maklaja.

Delo v etnografskem inštitutu sovjetske znanstvene akademije je organizirano po oddelkih z regionalnim, tematskim in ekspedicijskim okvirom. Oddelki delajo po strogo zarisanih načrtih in skušajo biti s svojo tematiko družbenopolitično in idejno aktualni. To prizadevanje se kaže v objavljenih strokovnih delih, v referatih na zborovanjih in kongresih in v sodelovanju etnografov pri raznih širših znanstvenih in prosvetnih akcijah.

V okviru inštituta je zbranih okrog tristo strokovnih sodelavcev. Večina dela v novih prostorih akademijskega oddelka zgodovinskih ved na Prvi Čeremuški ulici v Moskvi, kjer je direkcija inštituta. Drugi so nameščeni v leningrajski podružnici. Le-ta deluje v prostorih stare Petrove kumstkamere, kjer je tudi Muzej antropologije in etnografije.

Med različnimi nalogami posameznih oddelkov inštituta je v zadnjih letih v ospredju nekaj obsežnejših akcij, med katerimi je npr. pripravljanje in izdajanje obsežne zbirke *Narody mira* (Ljudstva sveta). Na

natis že čaka med drugimi še neizšlimi knjigami tudi zvezek Centralne in Jugovzhodne Evrope, kjer ima svoje mesto Jugoslavija. Na osnovi gradiva, poslanega iz posameznih dežel, je knjigo pripravil oddelek za Zahodno Evropo, ki mu načeluje prof. S. A. Tokarev; in tam se skoraj izključno z jugoslovansko etnografsko problematiko ukvarja M. S. Šihareva. Prav ta obrobni podatek pa nam lahko pove, da je v takih razmerah sorazmerno lahko slediti novim izsledkom etnografije po svetu in se določenih tem lotevati tudi doma.

Med dejavnostmi tematskih oddelkov inštituta zbuja največ pozornosti delo kartografov. Doslej izdane etnične karte, med katerimi je tudi pregledna karta etničnih skupin sveta, so bile zelo ugodno sprejete tudi v strokovnih krogih zunaj Sovjetske zveze. Njihova novost in odlika je, da skušajo istočasno podajati etnično diferenciranost in gostoto naseljenosti posameznih geografskih področij. Vse to pa zahteva zelo obsežna statistična pripravljalna dela, ki jih seveda zmore le inštitut z odlično organizacijo in materialno podporo, kakršno pač imajo sovjetske znanstvene ustanove.

Že več let sèm, pravzaprav že dobro desetletje v sovjetskem etnografskem raziskovalnem delu izredno poudarjajo in spodbujajo preučevanje sodobnih problemov. Teme iz življenja kolhoznega kmetstva in industrijskega delavstva izbirajo sovjetski etnografi za kandidatske disertacije. Problematika sodobnega družinskega življenja, kulturnega življenja, sodobne stanovanjske kulture itd. je na dnevnem redu etnografskih strokovnih posvetovanj. Izginjanje in preoblikovanje starih običajev in navad, pojavne oblike in intenziteta preostankov verskega življenja so tudi predmet zanimanja sovjetskih etnografskih znanstvenih razprav. Dogaja se, da zanimanje za tako tematiko na letnih vsezveznih etnografskih konferencah po posameznih sekcijah dobesedno preplavi nekdanj klasične etnografske probleme. Prve obsežnejše monografije, ki so plod večletnega individualnega ali ekipnega dela, nam s svojo kompleksno podobo predrevolucijskega in porevolucijskega ljudskega življenja posameznih vasi ali industrijskih področij dajejo dovolj nazorno predstavo o dosežkih tako zastavljenih preučevanj. Še posebej zanimivo je pri vsem tem zlasti to, da je odnos številnih sovjetskih etnografov do uspehov pri preučevanju sodobnega življenja dokaj kritičen. Kolikor odštejemo tiste redke sovjetske etnografe, ki brez prepričljivejših argumentacije izločajo probleme živega sodobnega življenja iz etnografskih strokovnih okvirov, kritika večine poudarja nepripravljenost in na zato nujno amaterski odnos etnografov do zapletenosti sodobnega ljudskega življenja. Ne da bi take kritike na kakršen koli način zavračale pomen dosedanjih uspehov, pa tudi poučnost neuspehov na tem področju, se vendar vse bolj ali manj strinjajo v tem, da je potrebno še mnogo izkušenj, zlasti pa intenzivnega in organiziranega sodelovanja etnografov s strokovnjaki najrazličnejših znanstvenih disciplin. Vsi taki kritiki so ob tem trdno prepričani, da je tudi sodobno življenje najširših ljudskih plasti imanentno etnografski problem.

Razloge za izredni poudarek na preučevanju najrazličnejših strani sodobnega življenja v okviru sovjetske etnografije bi se morda dalo do neke meje iskati v nerazvitosti kakih posebnih sociologij. Vrsta sovjetskih družboslovcev je pripravljena odločno braniti mnenje, da ob historičnem materializmu kot obči sociologiji v sovjetskem družboslovju ni ne potrebe ne prostora za kake posebne oblike mikrosociologij razvitih na Zahodu. Vendar je bilo v zadnjih letih tudi v Sovjetski zvezi izvedenih nekaj empiričnih socioloških raziskav, ki so izzvale poskuse teoretične utemeljitve. Ob njihovem morebitnem širjenju se seveda odpira vprašanje razmejitve od dejavnosti etnografov. Ta problem pa ne zaprasuje sovjetske etnografije. Kolikor kdo sovjetskim etnografom zastavi to vprašanje, odgovarjajo brez pomišljanja, da bi tudi ob nadaljnjem širjenju empiričnih socioloških raziskav ne bilo pravega razloga, da bi opustili zanimanje za probleme sodobnega življenja v okvirih etnografije. Nasprotno: sovjetski etnografi nameravajo to področje svojega dela še razviti in predvsem okrepiti. Navajajo tudi nekaj dosedanjih uspešnih sodelovanj pri obdelavi skupnih tem takó s filozofi-sociologi kakor zgodovinarji, kjer se je etnografska obravnava sodobnega življenja delovnih ljudi izkazala za povsem upravičeno. Seveda obstoji pri tem poseben etnografski aspekt raziskav, ki pa ga bo treba v teoretičnem pogledu še še podrobneje opredeliti.

Problematika sodobnega življenja vznemirja tudi sovjetske muzeologe. Vznemirja jih zato, ker je zbiranje muzejskega gradiva in ker so muzeološki prikazi sodobne ljudske kulture in sodobnega ljudskega življenja vsekakor nekoliko težja naloga kot knjižne obdelave. Ali naj etnografi-muzeologi uvrstijo v svoje zbirke recimo štedilnik ali likalnik? Ali naj inventarizirajo delovno in praznično obleko podmoskovskega kolhoznika ali donbaškega rudarja iz petdesetih, šestdesetih let našega stoletja, to se pravi, iz naših dni? Na etnografskih konferencah se zato že kar z malce nestrpnim prizvokom oglašajo zahteve in želje, naj se ta vprašanja razjasnijo. Vendar jasne besede v tem pogledu še nekako ni. Morda je prav zato sovjetska etnografska muzeologija še najbolj doma pri prikazu predrevolucijskih kulturnih stanj.

Medtem ko je Moskva kljub prizadevanjem in načrtom trenutno še vedno brez etnografskega muzeja, pa ima Leningrad dve veliki muzejski instituciji z vsezveznim značajem. Že omenjeni Muzej antropologije in etnografije deluje v okviru sovjetske znanstvene akademije in razstavlja bogato etnografsko gradivo neevropskih dežel in dežel zunaj sovjetskega ozemlja. Žal so njegove razstavne možnosti v majhnih in pomanjkljivih prostorih omejene in tako res bogati etnografski eksponati ne pridejo prav do veljave. Povrhu so zbirke tujega gradiva v etnografskih muzejih velikokrat rezultat naključnega nastajanja in so zato kompleksnejši in tematski prikazi težavni. Izjema je gradivo nekaterih severnoameriških indijanskih skupin, na katero je akademijški etnografski muzej upravičeno ponosen.

V razstavnem pogledu zanimivejši je Muzej etnografije ljudstev Sovjetske zveze. Velika palača poleg znanega Ruskega muzeja, zgrajena v muzejske namene tik pred prvo vojsko, v času nemškega obleganja Leningrada porušena in po vojski do vseh detajlov obnovljena, daje vse pogoje za ustrezen prikaz ljudske kulture ljudstev Sovjetske zveze. V muzeološkem pogledu so prav vzorne stalne razstave življenja Rusov, Belorusov, Ukrajincev, Kazahstancev in Gruzinov, ki so bile postavljene v zadnjih letih. Na novo urejene prikaze svoje ljudske kulture bodo postopoma dobile tudi druge etnične skupine, živeče na področju SZ. Za vse te razstave pa je značilno predvsem to, da skušajo podatki z muzeološkimi sredstvi vse značilne strani ljudskega življenja in ljudske kulture posameznih etničnih skupin v določno omejenem časovnem obdobju. Tukaj ne gre za prikaz kulturnih sestavin ali kulturnih stanj, ki naj bi bile za ljudsko kulturo kakega ljudstva tipične, temveč le za oblike in stanja obdobja, ki so muzeološkemu prikazu v njihovi kompleksnosti dosegljive. V Muzeju etnografije ljudstev SZ je zato jasno rečeno, da sodijo eksponati tega in tega oddelka v čas 2. pol. 19 in poldruega decenija našega stoletja, da skušajo razstavno zaključene teme prikazati ljudsko življenje in ljudsko kulturo prav tega in samo tega obdobja. Prikaz razvoja po oktobrski revoluciji pripravljajo posebej. Med posebnostmi ali novostmi tega muzeja je tudi vključevanje delavskega življenja in njegove kulture v razstavo. S tem so sovjetski etnografi tudi v muzeologiji odgovorili pozitivno in uspešno na vprašanje o nujnosti vključevanja vseh ljudskih plasti v okviru etnografije. Prikazane so vse glavne oblike proizvodne delavnosti ruskega poreformnega kmetstva, zraven pa ponazorjene delovne razmere ruskega proletariata. Obe plasti sta zajeti tudi pri prikazu stanovanjskih razmer, domačega življenja, noše in duhovne kulture. Delavsko življenje in njegova kultura sta postala tako tudi v praksi enakopraven sestavni del sovjetske etnografske muzeologije.

Na kratko smo nakazali nekatere značilnosti sodobne sovjetske etnografije. Niso bile naštetje vse karakteristike, bile pa so omenjene poglobitve. Bolj ali manj nas vsaka izmed njih nehote žene v primerjavo s stanjem pri nas, saj so razločki tako v teoriji kakor v praksi v marsikaterem pogledu občutni. To je glede na različen zgodovinski razvoj naše in sovjetske etnografske vede tudi povsem razumljivo. Vendar nam razvoj in izkušnje sovjetske etnografije ponujajo nekatere koristne spodbude ali vsaj odpirajo nekaj diskusijskih vprašanj, ki bi jih bilo morda vredno pretresti. Nekatero naštejmo.

V Sovjetski zvezi šolajo etnografske strokovne kadre ob tesni organizacijski in vsebinski povezanosti poglobitvenih zgodovinskih znanstvenih disciplin. Diplomanti imajo perspektivo (čeprav ne posebej zaželeno) namestitve na srednji šoli. Naši diplomanti take perspektive nimajo. Obstoječi študijski sistem tako na univerzi kakor na srednji šoli pri nas ne daje nikakršne možnosti za širšo afirmacijo etnografske vede. Glede na njen potencialno demokratični značaj (katerega seveda ne gre od-

krivati šele nam) pa bi etnografiji moralo pripasti vse drugačno mesto v okviru našega izobraževalnega sistema. Zavaljo zanemarjanja te potencialnosti pa je položaj tak, kakršen je, in ne kaže nikakršnih tendenc po izboljšanju. O tej latentni krizi bo treba premisliti.

Sovjetski etnografi kažejo zadosti prizadevnosti za vključevanje žive, sodobne problematike v okvire svoje vede. Njihove naloge in cilji tako niso zgolj teoretičnega, temveč so tudi praktičnega značaja. Trudijo se, da bi stali sredi življenja. Pri nas takih usmeritev manjka. Doslej nimamo za to nikakršnega teoretično utemeljenega izhodišča, kazalo pa bi premisliti tudi o tem, zakaj ključ za sodobno afirmacijo etnografske vede je do dobršne mere ugodna rešitev tega problema.

In naposled: teoretično tudi pri nas že nekajkrat zahtevane ali vsaj dopuščene razširitve etnografskih raziskav na nekmečke plasti bi bilo treba praktično realizirati. Vse premalo mislimo na to, da se npr. tudi delavska kultura in delavsko življenje spreminjata, da tudi na tem področju nekateri kulturni pojavi za vedno izginjajo. Sovjetsko etnografsko znanstveno prizadevanje nam tudi v tem pogledu utegne dati koristne ideje.

Résumé

QUELQUES CARACTERISTIQUES DE L'ETHNOGRAPHIE SOVIETIQUE CONTEMPORAINE

Dans son exposé, l'auteur souligne surtout trois caractéristiques des efforts professionnels contemporains des ethnographes soviétiques: la liaison étroite de l'ethnographie avec les autres branches historico-scientifiques, l'engagement pour l'incorporation de la vie contemporaine et de la culture populaire contemporaine dans les cadres ethnographiques et l'extension des recherches ethnographiques à la vie des couches populaires non rurales. L'illustration de ces caractéristiques est fournie par le programme d'éducation des jeunes experts ethnographiques soviétiques à la Faculté d'histoire de Moscou, par l'orientation de l'activité de l'institution ethnographique soviétique centrale — l'Institut Académique, nommé d'après Mikluho Maklaj, et par le contenu des collections d'exposition du Musée ethnographique des peuples de l'Union Soviétique à Leningrad. A côté de l'évaluation positive des caractéristiques mentionnées, l'auteur indique quelques suggestions qui en découlent et les impulsions qu'elles donnent à l'ethnographie slovène.